

ДАНИЕЛ ВЪЛЧЕВ

ЛЕКЦИИ ПО
**ОБЩА
ТЕОРИЯ**
НА
ПРАВОТО

 ciela

2
ЧАСТ

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение.....	9
----------------	---

Лекция 5

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКТИ.....	19
------------------------------	-----------

I. Понятие за юридически факт.....	19
1.1. Място на проблема за Юридическите факти в правното познание.....	19
1.2. Определение за юридически факт.....	21
1.3. Терминологични бележки.....	27
2. Видове юридически факти.....	29
2.1. Юридически събития и юридически деяния.....	29
2.2. Правомерни юридически деяния. Юридически актове.....	31
2.3. Неправомерни юридически деяния. Вина.....	37
2.4. Други класификации на юридическите факти.....	47
3. Фактически състави.....	53
3.1. Определение за фактически състав.....	53
3.2. Обикновени и динамични фактически състави.....	54
3.3. Други класификации на фактическите състави.....	55
4. Сроковете в правото.....	58
4.1. Понятие за срокове в правото.....	58
4.2. Видове срокове в правото.....	60
4.3. Изчисляване на срокове. Спиране на срокове и прекъсване на срокове. Продължаване на срокове и възстановяване на срокове....	62
5. Презумпции и фикции в правото.....	65
5.1. Общи положения.....	65
5.2. Юридически презумпции.....	66
5.3. Юридически фикции.....	69

Лекция 6

СУБЕКТИВНИ ПРАВА И ПРАВНИ ОТНОШЕНИЯ.....	73
---	-----------

1. Общи положения.....	73
1.1. Обективно и субективно право.....	73
1.2. Субективно право и правно задължение.....	74
1.3. Място на понятието „субективно право“ сред другите правни понятия.....	75
1.4. Три аспекта на въпроса за правата в субективен смисъл.....	78
2. История на възгледите за правата в субективен смисъл.....	81
2.1. Римските юристи.....	81
2.2. Глосатори и постглосатори. Донел.....	83
2.3. Школата на естественото право и големите революции.....	85

2.4. Субективното право като правно-догматична конструкция.....	88
3. Понятие за субективно право.....	95
3.1. Изходни позиции.....	95
3.2. Определение за субективно право.....	99
3.3. Терминологични уточнения.....	100
3.4. Форми на субективното право.....	106
3.5. Видове субективни права.....	114
4. Злоупотреба с право, отказ от права, защита на субективно право.....	122
4.1. Злоупотреба с право.....	122
4.2. Отказ от субективни права.....	124
4.3. Защита на субективни права.....	126
5. Правно отношение.....	130
5.1. Понятие за правно отношение.....	130
5.2. Структура на правното отношение.....	134
5.3. Видове правни отношения.....	135
5.4. Правни отношения и правни институти.....	138

Лекция 7

СУБЕКТИ НА ПРАВОТО.....	143
1. Общи положения.....	143
1.1. Място на темата за субектите на правото в юридическата наука.....	143
1.2. Исторически бележки.....	145
1.3. Понятие за субект на правото. Разграничения.....	146
1.4. Правосубектност. Правоспособност, дееспособност и деликтоспособност.....	154
1.5. Юридически статут, индивидуален правен статус, имущество.....	157
2. Физически лица.....	159
2.1. Понятие.....	159
2.2. Правоспособност, дееспособност и деликтоспособност на физическите лица.....	160
2.3. Правна индивидуализация на физическите лица.....	164
3. Юридически лица.....	171
3.1. История на въпроса. Теории.....	171
3.2. Правоспособност, дееспособност, деликтоспособност на юридическите лица.....	174
3.3. Възникване и прекратяване на юридическите лица.....	175
3.4. Правна индивидуализация на юридическите лица.....	176
3.5. Видове юридически лица.....	180
4. Държавата като правен субект.....	183
4.1. Правно-философска рамка на въпроса.....	183
4.2. Особености на държавата като правен субект.....	186
4.3. Измерения на правосубектността на държавата.....	188
5. Субекти на международното право.....	191

5.1. Особености на международното право като правен ред.....	191
5.2. Субекти на международното право.....	195
6. Представителство.....	198
6.1. Представителство, представителна власт, обем на представителната власт	198
6.2. Изключения от приложното поле на представителството	199
6.3. Видове представителство	201
6.4. Разграничение на представителството от други правни фигури.....	204

Лекция 8

ПРИЛАГАНЕ НА ПРАВОТО	207
1. Терминологични уточнения.....	207
1.1. Правотворчество и правоприлагане	207
1.2. Правоприлагане и реализация на правото	209
1.3. Правоприлагане и правораздаване	211
2. Правоприлагане.....	212
2.1. Причини, налагащи правоприлагане.....	212
2.2. Белези на правоприлагането	213
2.3. Установяване на фактите по делото.....	215
2.4. Избор на приложима правна норма и подвеждане на фактите под нормата.....	219
2.5. Постановяване на решение.....	220
2.6. Опити за концептуализиране на проблемите в правоприложния процес	223
3. Тълкуване в правото	225
3.1. Правната норма и нейният езиков израз	225
3.2. Понятие за тълкуване в правото	227
3.3. Защо тълкуваме и какво тълкуваме?	228
3.4. Тълкуването като изясняване и разясняване	232
3.5. Разграничение между тълкуването и други интелектуални дейности, свързани с правоприлагането.....	232
4. Начини на тълкуване и видове тълкуване	236
4.1. Начини на тълкуване	236
4.2. Видове тълкуване	239
5. Правоприлагащи органи. Юрисдикции. Съд.....	245
5.1. Понятието „юрисдикция“	245
5.2. Съд, видове съдилища, видове дела	249
5.3. Други юрисдикции	254
Схеми	261
Използвани съкращения	275
Библиографии	277

ВЪВЕДЕНИЕ

1. ЛЕКЦИИТЕ В ПЪРВАТА ЧАСТ НА КУРСА

1.1. Първата част на този курс по *Обща теория на правото*¹ съдържа четири лекции. Те са посветени съответно на *юридическата наука*, на *валидността в правото и състоянието на съвременния правно-философски дебат*, на *правната норма и на правото като система*. В началото на тази втора част от курса ще си позволя да припомним накратко изводите, до които стигнахме в неговата първа част.

Основната цел на първата лекция беше да представи *обекта, задачата, метода и предмета* на юридическата наука. В рамките на тази лекция ние приехме, че:

(а) *обектът* на изследване от страна на юридическата наука е *правото*, *разглеждано като система от правни норми*. Обстоятелството, че правото е социален феномен (то е невъзможно без хората, върху чието поведение въздейства), предполага и нуждата този обект да бъде разширен. Затова приехме, че в обекта на изследване на юридическата наука, освен правото, по необходимост следва да бъде включена и неговата *непосредствена среда*.

(б) юридическата наука има за *задача* да обясни правото и неговата непосредствена среда, да направи това чрез набор от взаимосвързани понятия и да достигне до такава безпротиворечива система от твърдения, в рамките на която може успешно да се извежда валидността на обвързващите решения, постановени по повод на съществуващи или възможни значими социални конфликти.

(в) *юридическият метод* включва особената *позиция на изследващия правото* (той е „вътре“ в правото, а не „отвън“), неговите *начини на взаимодействие с обекта*, както и *специфичния изследователски инструментариум* (набор от аксиоматично възприети тези, заедно с набор от забранени, разрешени и необходими мисловни операции и ограничен понятиен апарат).

Тръгвайки от тези три предпоставки, се съгласихме, че *предметът на юридическата наука е правото и неговата непосредствена среда*, изследвани с помощта на *юридическия метод* и насочени към целта да се изгради такава *система от твърдения*, в рамките на която може успешно да се извежда валидността на обвързващите решения, постановени по повод на съществуващи или възможни значими социални конфликти.

В края на тази първа лекция очертахме и особеностите на *Общата теория на правото* като обособена научна област в рамките на юридическата наука и скицирахме някои по-важни моменти от нейното развитие. Приехме, че *Общата теория на правото* има три основни задачи:

(а) да изработи и аргументира възглед за това какво представлява *правната*

¹ Вълчев, Д. Лекции по обща теория на правото. Част първа. С.: Сиела, 2016.

норма и какво е значението на правната норма като *основна обяснителна схема* в правното познание;

(б) да изработи и аргументира възглед за *структурата на правния ред (правната система)*, за вида на неговите *компоненти* и характера на *връзките между тях*, за основните параметри на неговото *функциониране*.

(в) да въведе *основните правни понятия* - онези езикови означения, които, свързани в единна и относително безпротиворечива система, дават на един юрист възможността да конструира определена правна ситуация или да общува професионално с друг юрист при нейното интерпретиране.

Подчертахме, че по този начин *Общата теория на правото* създава общата рамка, в която *мислим правото*, а отгук и *езиковата и логическата рамка на всеки юридически дискурс*, както на полето на теоретичните изследвания в отрасловите правни науки, така и на полето на юридическата практика.

1.2. *Втората лекция* в първата част на курса беше посветена на *валидността в правото и състоянието на съвременния правно-философски дебат*. В рамките на тази лекция изяснихме съдържанието и обема на понятието *валидност* и неговата употреба във всекидневния и в юридическия език. Това ни даде възможност да използваме валидността като критерий за разграничение и оттам за обособяването на три големи групи теории в рамките на съвременния правно-философски дебат - естественоправни теории, теории на правния социологизъм и теории на юридическия позитивизъм. Към това добавихме и един друг разрез на този дебат - разграничението между правна догматика и юридическа херменевтика.

Предложеният в тази лекция преглед на историята и актуалното състояние на основните теории в рамките на съвременния правно-философски дебат ни даде възможност да очертаем характеристиките на теорията, която е застъпена в настоящия курс по *Обща теория на правото*. Става ясно, че, курсът е изграден върху една *теория, стояща на полето на съвременния юридически позитивизъм и правната догматика*. Нека да припомним и основните тези в тази теория.

На първо място, това е теория, която разглежда *правото като създадено от човека*, а не като дадено на човека. Само чрез пълното „разомагьосване“ на правото е възможно да се настоява на тезата, че чрез правото хората съзнателно поемат моралната отговорност за реда, в който живеят. Това не означава, че апелът за повече морал в правото трябва да бъде изоставен. Напротив, правото се нуждае от непрестанни усилия за усъвършенстване в тази посока. Но и правният теоретик, и практикуващият юрист трябва да имат ясното съзнание, че апелът за моралност на правото няма пряко отношение към юридическото изследване на правото, на неговата структура и на неговото функциониране.

На второ място, курсът е изграден върху теория, която *отделя въпроса за валидността на правната норма от въпроса за валидността на правния ред*. Това е важно на няколко основания. От една страна, защото така става възможно да се предложи завършена логическа конструкция на валидността в рамките на един правен

ред. От друга страна, това би позволило да се определят практически приложими критерии за установяване на принадлежността на една норма към един правен ред, а това означава *критерии за идентифициране на валидните правни норми*. Наред с това, отделянето на въпроса за валидността на правната норма от въпроса за валидността на правния ред дава възможност да се допусне точка на свързване между нормите, фактите и ценностите. Преценката за валидност на един правен ред по необходимост предполага такова свързване. Един правен ред не може да бъде преценен като валиден, ако той като цяло не се спазва, а това е фактически въпрос. Но неговото спазване е до голяма степен свързано с господстващите в едно общество ценностни нагласи, а значението на тази връзка в съвременните демократични общества очевидно нараства. Към всичко това следва да прибавим, че една съвременна правно-теоретична конструкция на валидността трябва да даде достатъчно възможности за осмисляне на съвременните правни системи и техния *отворен характер*.

На трето място, теорията, която стои в основата на този курс, без да отхвърля *отворения характер на юридическия език*, трябва да настоява на разбирането, че *юридическата наука не е семантична наука*. Твърдението, че *Общата теория на правото* създава *езиковата рамка на юридическия дискурс*, както на полето на теоретичните изследвания в отрасловите правни науки, така и на полето на юридическата практика, означава единствено, че тя *свързва установените в рамките на социалните конвенции понятия в безпротиворечива система*.

И на четвърто място, теорията разглежда *осъществяването на мира като най-важната функция на един правен ред*. Аргументираното сваляне на справедливостта като идеал на правото и установяването на мира като най-важна функция на правото означава не само заместването на един съдържателен идеал с една функция, която подлежи на формализиране. Това означава признание, че най-важната характеристика на правото е, че то е *механизъм за решаване на всеки значим социален конфликт без взаимно насилие между участниците в конфликта*. Установяването на мира като най-важна функция на правото не само не изключва, а дори предполага, че практикуващият юрист трябва да постъпва справедливо. Несправедливостта най-често става основание за възраждане на един вече загубил остротата си конфликт или за възникване на нов конфликт. Но въпреки апела за справедливост в правото и независимо как ще се развиват представите за справедливостта в съвременните мултикултурни общества, практикуващият юрист в днешните правни системи има една основна отговорност - *да спомага за осъществяването на мира*.

1.3. Третата лекция от първата част на този курс е посветена на едно от централните понятия в правното мислене - понятието *правна норма*. Приехме, че правната норма е *хипотетична социална норма, която е част от един правен ред и при неспазване на която се налага централизирана публична санкция*. В тази лекция разгледахме правната норма като вид социална норма и предложихме *дефиниция за правна норма*. Обърнахме внимание на възможността санкцията да бъде ползвана като практически критерий за отграничаване на правните норми от останалите видове социални норми. Разгледахме и различните видове социални норми и посочихме

тяхното юридическо значение. Подчертахме разликата и взаимозависимостта между *правната норма* и речевия акт, с който тя е установена.

Една от най-важните части в тази лекция беше изграждането на *класификации* на правните норми. Въведохме основното разграничение между *първични правни норми* (норми, които пряко регулират човешко поведение) и *вторични правни норми* (норми, които не се отнасят пряко до човешко поведение, а имат различни други функции в рамките на един правен ред). Задълбочихме тази класификация като допълнително отграничихме:

(а) три вида *първични правни норми* в зависимост от закрепения модел на поведение - *забраняващи, задължаващи и разрешаващи*; и

(б) два вида *вторични правни норми*, в зависимост от функциите им в правната система - *норми, отнасящи се до условията за валидност в правната система* (норми за признаване, оправомощаващи норми, колизионни норми и оперативни норми) и *норми с правно-технически функции* (декларативни норми, дефинитивни норми, препращащи норми и бланкетни норми).

Разгледахме и други класификации на правните норми от гледна точка на различни критерии. Взехме отношение и по дискусияния въпрос за *природата на правните принципи*, респективно изследвахме съотношението на понятията *правна норма* и *правен принцип*. Разгледахме автори, които правят силно разграничение и такива, които правят слабо разграничение между правна норма и правен принцип и приехме, че *правните принципи са общи правни норми*, които показват известни особености. Когато са езиково закрепени, те най-често са изразени в *по-обща езикова форма*, а когато не са закрепени в правни разпоредби, те имат подобен по-общ езиков еквивалент.

В края на лекцията поставихме въпроса за *действието на правните норми* и последователно проследихме това действие във времето, в пространството и по отношение на лицата.

1.4. В *четвъртата лекция* от първата част на курса си поставихме за цел да изясним *правото като система*. В началото разгледахме значението на понятията *правна система* и *правен ред* и приехме, че в рамките на нашия курс по *Обща теория на правото* ще ги разглеждаме като синоними.

Съгласихме се, че са налице достатъчно основания правото да бъде разглеждано като ред (като система). В първата част на лекцията представихме аргументи в подкрепа на три важни твърдения:

(а) *правото е система, състояща се от правни норми*. Тези правни норми може да са общи и индивидуални, първични и вторични, може да се наричат правни норми или правни принципи;

(б) *правото е динамична нормативна система (динамичен нормативен ред)*. Това означава, че една правна норма черпи своята валидност от друга правна норма, стояща по-високо в йерархията на същия правен ред, но не поради съдържателно

съответствие (което също трябва да е налице), а поради факта, че е установена с посредничеството на човешки акт, чиито последици са уредени в по-високостояща правна норма;

(в) *правната система (правният ред)* представлява такава съвкупност от динамично свързани помежду си правни норми, в която *всички вериги на валидността* водят до единни и общи за цялата система *норми на признаване*. В системите на *вътрешното право* те най-често са *конституционни норми*.

Доколкото въпросът за структурата на една система е ключов, то обърнахме специално внимание на *структурата на правната система*. Приехме, че могат да бъдат различени три аспекта на проблема за структурата на правната система:

(а) структура на правната система от гледна точка на *йерархията на нормите*.

(б) структура на правната система от гледна точка на *правното регулиране*.

(в) структура на правната система от гледна точка на *источниците на правото*.

В края на тази лекция разгледахме въпроса за *завършеността и кохерентността на правната система*. Въведохме понятието *празнота в правото* и очертахме способите за преодоляване празноти. Посочихме какво означава да е налице конфликт в правото и се спряхме на способите за преодоляване на конфликти в правото.

2. ЛЕКЦИИТЕ ВЪВ ВТОРАТА ЧАСТ НА КУРСА

В първата част на този курс по *Обща теория на правото* се опитахме да създадем една представа за правото на равнище правна норма и на равнище правен ред, която би могла да бъде определена като *статична*. В тази втора част на курса ще направим усилие да изясним как изглежда *правото в динамика*. Акцентът ще бъде поставен върху онези основни *правни понятия*, с помощта на които става възможно *да се конструира юридически една конкретна правна ситуация*.

Настоящата втора част на курса е организирана по подобие на първата част и се състои от четири лекции.

Първата лекция е посветена на *юридическите факти*. В рамките на тази лекция е въведено определение на *юридически факт*, очертано е мястото на тази проблематика в правното познание, изведени са важни класификационни критерии и са построени основните класификации на юридическите факти. Разгледани са и въпросите, свързани с фактическите състави, със сроковете в правото и с юридическите презумпции и юридическите фикции.

Във *втората лекция* са въведени други две понятия, широко употребявани както в теорията, така и в юридическата практика на континенталните правни системи - *субективно право* и *правно отношение*. Акцентите в тази лекция са поставени върху различните аспекти на въпроса за правата в субективен смисъл, върху изясняването на понятието *субективно право* и разграничаването на неговите форми, както и върху

основните видове субективни права. Отделено е внимание и на злоупотребата с право, отказа от права и защитата на субективни права. Дефинирано е понятието *правно отношение* и е разгледана неговата структура.

Третата лекция е фокусирана върху проблематиката, свързана с *правните субекти*. Дадено е определение на понятието *субект на правото* и е предложена обща теоретична рамка на въпроса за правосубектността. Последователно са проследени правоспособността, дееспособността, деликтоспособността и правната индивидуализация при физическите лица и при юридическите лица и са очертани особеностите на държавата като субект на правото. Отделено е внимание и на фигурата на представителството.

Четвъртата лекция обхваща въпросите, свързани с *правоприлагането* - терминологични уточнения, причини, които го налагат, белези на правоприлагането, етапи на правоприложния процес, организацията на системата от юрисдикционни органи. Специално внимание е отделено на юридическото тълкуване като важна част от правоприложния процес.

В края на втората част на този курс по *Обща теория на правото* могат да бъдат намерени схеми, чиято цел е да визуализират основните класификации, предложени и в двете части на курса. Добавен е и списък с използваните в двете части съкращения на наименования на нормативни актове.